

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ԲԱԺԻՆԸ

ՀՌՈՄԱՅԵՑԻՈՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ՝

ՅԱՌԱԶԱԲԱՆ

Տեսի չհոգմ՝ գնչարհ ես տեսի՝
Ո՛չ ունկն հաստաց՝ ո՛չ ակն համոզի:
ՌՕԼԼԻՆ

ԲՈՒՐ իմն ազգերու մէջ, Հռոմայեցիք արժանի են մասնաւոր ուշադրութեան մը: Ի սկզբան՝ փոքր ու աննշան ժողովուրդ, կազմուած բարբարոս երկրագործներէ ու հովիւներէ, գիտցաւ սակայն իր հասկատագիրը դրոշմել տեւական փառքի կնիքով:

Սեփականփառութեամբ, առ իր անձն ունեցած պատկառանքով, հարպիկ քաղաքական ու վարչական ամէն բանի մէջ, աներկիւղ զննուոր ու նաւաստի, առաջինն եղաւ՝ որ կազմակերպեց մեծակառոյց կայսրութիւն մը, հաստատուած բանաւոր փմերու վրայ, առանց տկարութեան, առանց ակելորդ անգլութիւններու:

Իր ծնունդը, — «Յաւիտեական քաղաքը» —, օժտուած մեծ եւ հաստատուն առաքինութիւններով, տոգորուած հայրենասիրական զգացումներով ու գիտակից իր արժանիքին, նախախնամութենէն որոշուեցաւ իր զենքերը դարբնել՝ աշխարհի տիրապետելու համար: Հռոմ՝ անոր վրայ դրաւ իր բարքերը, իր իմաստուն եւ խռական օրէնքները, իր դիւանագիտական

ու քաղաքական կարգերը, իր սահմանադրութիւնը, իր լեզուն, իր քաղաքակրթութիւնը, այնչափ ամուր եւ խոր, որ դեռ մինչեւ այսօր, աւելի քան քսան դար վերջ, մարդկային գործունէութեան մէջ կը նշմարուի իր լուսաւոր ու մաքուր հետքը:

Ուսումնասիրել ուստի Հռոմի պատմութիւնը՝ կը նշանակէ սերտել քաղաքակրթութեան կտրած ուղին, կանգ առնելով միայն Գերմանիոյ առջեւ, ըմբոստ ու անընդունակ քաղաքակրթութեան, սիրահար իր լայնատարած անտուններու բարբարիկ կեանքին:

Աւելի քան երբէք՝ հայ ազգը պէտք ունի իմն Հռոմէն մեծ եւ ազդու դասեր առնելու: Անցեալ ու ներկայ տառապանքները, որոնց մէջէն անցաւ նա տոկալով, արդիւնք են՝ ոչ եթէ «հայ ազնուական դասին» մէջ տիրող փայրածմ կեանքին ու համբաւուած «անմիաբանութեան» — որ ամէն դարու ազգերուն սովորական ակտերն են, — այլ ղեկավարող գլովներու պակասութեան, որ հաւասար մեր աշխարհագրական աննըպաստ դիրքին՝ այնչափ ծանր կշռեցին մեր բաղդին վրայ: Հռոմի արտակարգ մեծութեան բուն պատճառն եղաւ՝ ունենալ իմաստուն վարչական մարմին մը, տոգորուած քաղաքական առաքինութիւններով:

Այս քաղաքական առաքինութիւններն

1. Մտադիր ենք Քաղաքակրթական մէջ պարբերաբար հրատարակել՝ դպրոցականներու համար՝ ընտիր դասերու շարքեր, Կը սկսինք Հ. Ս. Վ. Տեր-Մովսէսեանի Հոգիմայեցեոյ պատմութեամբ:

էին՝ իմաստութիւն, խոհեմութիւն եւ ծանրութիւն, որոնց մարմնացումն եղաւ հռոմէական Ծերակոյտը, Հելլեններէն անգամ կոչուած « ժողով թագաւորաց »: Այն բարձրացուց Հռոմն իր փառքին գազաթը. անոր անկումը՝ Հռոմի անկումն եղաւ:

Աւանդելով « Հռոմայեցւոց Պատմութիւնը » հայ պատանիներուն՝ վաղուան Հսկայատանի յոյսերուն, պարտք կը համարիմ յիշեցնել իրենց՝ թէ սուէն Հռոմայեցւոյ սրտին մէջ խորապէս տպաւորուած էր կրօնը՝ յարգը, հալլերնիքի սէրը, օրէնքի պատկառանքը, փառքի իղձը եւ սգատուութեան տենջը: Ասոցմով եղաւ նա մեծ եւ աշխարհի պատկառելի:

Եթէ իրենց առջեւ օրինակ չի դրի ներկայ մեծ ազգերէն մէկը կամ միւսը, պատճառն այն է՝ որ անոնք Հռոմի անբաժնեղան վրայ հաստատուած, կ'ապրին դեռ անոր անմոռութիւններով:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀՈՌՄԱՅԵՑԻՈՑ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Հ Ի Ն Ի Տ Ա Լ Ի Ա Ն

Իտալիա. — Վերին Իտալիա. — Միջին Իտալիա. — Մեծն Եւրաստան. — Կղզիները. — Իտալիայ կլիման:

« Ձոր քառաթևեմ որիքնքն քաճեկով
« Ծիր ու սանձաճ դրած է Ալպեան լեռն ու ծով »:
ԱՐԵՍՏԱՆԻ ՄԱՆԻՐՆԵՐ

ՀՈՐՄ՝ ԿՐ ԳՄՆՈՒԻ ԻՏԱԼԻՈՅ
ԻՏԱԼԻԱ կեդրոնը, և Իտալիա՝ Եւրոպայի ու բոլոր աշխարհիս հռչակաւոր երկիրներէն մէկը, զետեղուած է հին աշխարհի կեդրոնը, վասն զի Միջերկրական ծովն երկուքի կը բաժնէ: Այս կեդրոնական դիրքն է՝ որ թոյլ տուաւ Հռոմայեցիներուն իրենց տիրապետութիւնը

տարածել Միջերկրականի բոլոր աւազանին վրայ:

Իտալիա՝ Եւրոպայի հարաւային երեք մեծ թերակղզիներէն մէկը, Եւրաստանի և Սպանիոյ մէջ տեղ է կ'իյնայ, կը տարածուի Ալպեան լեռներէն մինչև Թունուզի շրջակայքը, արևելեան կողմն ունենալով Ադրիական ծովը, արևմտեան կողմը՝ Տիւրքիան ծովը, հարաւային կողմը Եւրոպական ծովն՝ որով Եւրաստանէն կը զատուի: Հիւսիսէն կը շրջապատուի Ալպեանց ահագին լեռնաշղթայով և մէջ տեղէն կ'անցնի վերէն մինչև վար պարզ ու միաձև Ալպինիան լեռներուն շղթան: Թերակղզին՝ ի բնէ երկու որոշ մասի կը բաժնուի. Յամաքային կամ վերին Իտալիա, և Թերակղզային կամ Միջին Իտալիա:

Վերին Իտալիան կը կազմէ Պադուս (Քո) գետի հարուստ ԻՏԱԼԻԱ դաշտավայրը, ձգուած Ալպեանց ու Ապենինեանց մէջ տեղը: Իր սահմանները շատ որոշ և պարզ են: Հիւսիսային և արևմտեան դին՝ Ալպեան լեռները կը գտնուին, հարաւային կողմը՝ Ապենինեան լեռները, արևելեան կողմն Ադրիական ծովը: Դաշտավայրերն ու լեռները հոս իրարու կը հանդիպին անշփոթ կերպով: Ալպեանց շղթան իբր 1500 քիլոմետր երկայնութիւն ունի. արևմտեան և կեդրոնական մասերուն մէջ Ալպեանց կը պարուստակեն Եւրոպայի աւանդէն հակա լեռները՝ ծածկուած անհուն սառնակոյտներով, բարձրաբերձ կատարներով, որոնց մէջէն դուրս կը ցցուին Սիպիտի լեռը (4810 մետր), Վարից լեռը (4636 մետր), Կիլվինոս (4482 մետր):

1. Ալպեանց անցը հինքէն նկատուած էր իբր աւանայանդուլեմ ձեռնարկ, այնպէս որ՝ զրոյցն առաջին փորձը կը վերադէ Հիւսիսէն: Կանոնէն ռակայն՝ զաղիւստեմ ժողովուրդները խուր խուր անցան Ալպաններէն, և աւարածուցան Քոյի հովիտը, ստէպ առնուլեման մէջ գտնուելով լեռնէն անդին բնակող իրենց ցեղակիցներուն հետ: Հռոմայեցիները շատ ուժ ճանջան ալպեան անցքեր:

Այս պատկանելի լեռները կը ծառայեն իբր շրջանակ աշխարհիս ամենէն աւելի արգաւանդ ու լաւ մշակուած դաշտերէն մէկուն: Ապկանքը ծածկող յաւիտենական սառնակայտներէն կը բղխին ջուրերու ճիւղաւորութիւնները, որոնց մեծ մասը լեռները ձգելէ առաջ՝ ծամածուռ անցքերով կը թափին նկարչագեղ լճերու մէջ, Մեծ լիճը (Լակոյ Մաճհորէ), Գոմոյի լիճը, Կարտայի լիճը: Այս ջուրերու ճիւղերէն ամենէն կարեւորն է Բոն, որու աղբիւրը կը գտնուի Վիգոյ լեռան վրայ, որ հսկայ բուրգի մը նման կը բարձրանայ, միայնակ և վեհափառ, Գաղղիոյ և Խաւիլոյ մէջ տեղը:

Առատօրէն ոռոգուած բնութենէն ու մարդկային ձեռքերէ, վերին Խաւիա կը վայելէ արտաքոյ կարգի բարբերութիւն մը, որով կրնայ բազմաթիւ ժողովուրդներ կերակրել: Հին ժամանակներէ ի վեր՝ Գաղղիացիներն (կեղտերը) եկան հաստատուեցան հոն՝ դիւթուած անոր ջրաբքի և սիգաւէտ մարգերէն, անոր հարուստ արտերէն:

Վերին Խաւիա կը բովանդակէր հին աստեռ չորս գաւառ. — ա. Լիգարիա՝ ընդմէջ Բոյի և Լիգուրեան ծոցի. անուանի քաղաքն էր Գեկոսա (ճիւղով), հնուց ի վեր ծովային կարեւոր նաւահանգիստ: Հոռմայեցիք բազմաթիւ զաղութներ հաստատեցին հոս:

— ք. Վեկտիա, արեւելեան կողմը, Ալթէսիս (Ատիճէ), Ալրիականի և Յուլեան Ապկանց մէջ տեղը: Այս երկրին մէջ — որու հիւսիսային մասը լեռնոտ է — կը բնակէին Վեկտացիները՝ Պատաիոն (Բատուա), Վեքոնա, Ալրիա և Ակոպիէս վահառաշահ ու ծաղկած քաղաքներուն մէջ: Վերջինս՝ Խաւիլոյ ամբողջին պատուարը դարձաւ հիւսիսային բարձրաբոս ազգերուն դէմ:

— գ. Գաղղիա անդրապոլեան, Բոյի հիւսիսային կողմը. անուանի քաղաքներն էին՝ Միտիոքանոն (Միլան), Վերկելի, Մանտուա, Դուրիոն, Բրիքսիա (Պրիլիա), Գրեմուա, Փալիա:

— դ. Գաղղիա այսրապոլեան, ընդմէջ Բոյի և Լիգուրիոյ. Ապկանց շղթան այս գաւառն Ետրուրիայէն կը բաժնէր: Կեղտական ժողովուրդները չորրորդ դարէն սկսած հոս հաստատուեցան. Բոյացիները՝ Բոյի ափերուն վրայ, Սեկոնացիները՝ հարաւակողմը: Գլխաւոր քաղաքներն էին՝ Սպինո, Կառուցուած Բոյի գետափունքը, Ռաւեննա՝ Ալրիականի լճակներուն մէջ տեղ, Բաւոնիա (Պոնիա), Մաուիա (Մատիւս), Փարմա և Փիւլենցա: Այս վերջին երեքը՝ հոռմէական զաղութներ էին:

Բոլորովին տարբեր կազմութիւն մ'ունի Միջին Խաւիա, որ բաղդատուած է մուճակի մը հետ: Հոռմայեցիք Խաւիա ըսելով՝ այս մասը միայն կը հասկնային, անոր համար կը կոչուէր նաև Բուն Խաւիա, և տարածուած էր Ռուրիկոն և Մակրա գետերէն մինչև Սիլարոս (Սելէ) և Փրենտոյ (Պորդորէ) գետերը:

Ապենինեան լեռները Միջին Խաւիան հիւսիսէն դէպ ի հարաւ կը կտրեն բոլոր երկայնութեամբ. այս շղթայէն կը բաժնուին բազմաթիւ ճիւղեր, որոնցմէ ոմանք կը տարածուին արեւելքէն դէպ ի Ալրիա-կանը, ոմանք ալ արեւմուտքէն դէպ ի Տիւռնեան ծովը: Ապենինեանց այդ մասն երկու զառ ի թափերու կը բաժնեն, մէկը՝ հակած հարաւ-արեւմուտքէն դէպ ի Տիւռնեան ծովը, բաց՝ հարաւային կիզիչ հողմերուն առջև. միւսը՝ կոթնած հիւսիսային-արեւելքէն դէպ ի Ալրիական ծովը, վայելելով բարեխառն կլիմայ մը: Երկրին կազմութեան պատճառաւ՝ գետերն ընդարձակ չեն. մեծագոյններն Առնոյ և Տրեբիսն են, որոնք Տիւռնեան ծովը կը թափին:

Երկու ծովերուն մօտ՝ և լեռներով կտրուած, Խաւիլոյ այս մասը բարեխառն կլիմայ մ'ունի: Ապենինեանց ստորոտը կը գտնուին մշակուած դաշտեր ու ընդարձակ արոտներ: Բլուրները ծածկուած են պտղատու ծառերով ու այգեստաններ:

րով. կատարներն անհուն անտառներով պատուած են: Սակայն վնասովէն (բարձր 1280 մեղր) մինչև Անոյ գետը հրաբլուխային է՝ լճերով ու ժայռերով կտրուած: Վնասով միշտ գործունէութեան մէջ է. դիտուած է՝ որ երկու դարու շրջանի մէջ՝ երկու հազար երկրաշարժի դէպք պատահած է:

Ստորին իտալիա կը պարունակէր վեց նահանգ. — ա. Էտրուրիա, զետեղուած այսրպաղեան Գաղղիոյ, Ումբրիոյ և Տիւռենեան ծովուն մէջ տեղը: Կը տարածուէր Մակրայի հիսիսակողմէն մինչև Տիբերիսի հարաւային կողմը, և կը համապատասխանէ այժմեան Դուպանա գաւառին: Այս գաւառը կը պարագրէ Անոյ գետի բերրի հովիտը. այն մասերը՝ որ կը շրջանակեն Բերուսիայի (Տրասիմէն) և Պոլսենեան (Վուլսինոյ) լճերը՝ ծածկուած են պտղատու ծառերով ու այգեստաններով: Էտրուրացիները գրաւեցին այդ նահանգը, արտաքսելով Ումբրացիներն և Տիւռենացիները: Իրենց հիմնած դաշնակից տասն և երկու քաղաքներն էին՝ Կորտուս, Արքետիոն (Արեցցոյ), Կորտիոն, Պերուսիա, Վոլտերրա, Վիտտուրիա (Դորը մէջգիւղ), Ռուսելլիք, Վուլսինիա, Տարկուսինիա, Կիբե, Վեյա, Փաղերիս: Հռոմայեցւոց տիրապետութեան միջոց երեւի քաղաքներն էին՝ Լոնա, անուանի մարմարահանքերով, Պիզա, Անոյ գետին վրայ և հին վաճառաշահ քաղաք, Փետուրիա, Փյորենտիա, Աւնոյի հովտին մէջ, Պիստուրիա, Լուկո, և Փերոնիա, համբաւաւոր իւր վաճառատեղի և պաշտամունքի կեդրոն՝ Փերոնիա ծաղկական դիցունհւոյն, որու նուիրական անտառը մենեանով ի միասին մօտ էին այդ քաղաքներէ — Հռոմայեցիք երկարատեւ պատերազմներէ վերջ՝ իրենց լուծի տակն տոին տասնեակերկու ամուր քաղաքները. անոնց մէջ հաստատեցին գաղթականներ, Էտրուրիան կապելով Հռոմ քաղաքին հետ՝ Արեղեան, Կասիական, Փլամինեան ճանապարհներով:

— ք. Լատիոն՝ Տիբերիս գետէն մինչև Լիրիս (Կարիլիանոյ). Մասիկեան և Ալ-

բանեան լեռները Հռոմի հարաւային կողմէն երեք քաղուկ ձևացնելով՝ երկիրը կը բաժնեն հետեւեալ կերպով. — ա. Ալբանեան լեռը՝ մեծարոյ լատին ազգերուն, վասն զի ասոր անտառին մէջ կը գտնարէին իրենց դաշնակցութեան ժողովը: Ասոր լեռնոտին վրայ կը գտնուին Ալբանեան և Ենեոքեան երկու խոր և գեղեցիկ ծովալճերը, որոնց հիսիսային կողմը կար Ալքալոնցա հին քաղաքը, ժամանակ մը գտուի լատին դաշնակցութեան՝ — ք. Ալգիդոս լեռն՝ անուանի իր լեռներու շարքերով, իրեն գեղեցիկ անտառներով, ճարակաշատ վայրերով, և Ալգիդոնի երեւի զոհակով: Կարեւոր քաղաքն էր Վելիդրի՝ մայրաքաղաք Վոլսկենց: — գ. Տուսկուլանեան լեռները՝ որու մօտ էր Տուսկուլոն հին քաղաքը. լեւան մանր բլուրներուն և ստորոտին վրայ կային գեղեցիկ շէնքեր և զիւղեր՝ որ կը նայէին Հռոմի ամենածաղիկ դաշտավայրերուն, Տիբերիսի հոսանքներուն, լճերին և Տիբերեան ծովուն վրայ: Անիոյ ցեղերէ զատ՝ Լատիոնի մէջ կը բնակէին Ելյուսցիք, Հեմիկկանք, Հուստուլեանք և Վոլսկկանք: Քաղաքներու մէջ երեւի էին՝ Եթիսարլուրն Հոմ՝ կառուցուած Տիբերիս գետին երկու ափերուն վրայ, Ռստիա՝ նաւահանգիստ, Տիբերիսի ձախ բերանը, Լուրենտոն՝ մայրաքաղաք Լատինացւոց թագաւորութեան, շրջանակուած դափնի թուփերով (ուսկից առնուած է քաղաքին անունը). Արքեա՝ գլխաւոր քաղաք Հռուտուլացւոց՝ որոնց կը պատկանէին նաև Անտիոն՝ վաճառաշահ նաւահանգիստ և համբաւաւոր նաւարկութեան մօտ և ծովահէններով Տերրաինա, Լալինոն, Ալպիական լայն պողոտային վրայ, գարգաւաւած քաղաքի յիշատակարաններով, զինեւէտն Սետիա (Սեցա), Արպիոն (Մարիոսի և Կիկերոնի ծնընդավայր). ասոնք բոլորն ալ Վոլսկացւոց քաղաքներն էին: — Հեմիկկացւոց երեւի քաղաքներն էին Անագիա և Փերենտիոն: Լատիոնի մէջ կային դարձեալ Պրենեստրե (Փայեստրիկա) առողջարար օդին համար՝ լեցուն հովանոցներով, և

երեւելի՝ Բաղդի մեհենին պատգամներով, Լատիոնի հնագոյն և անուանի քաղաքներէն մէկն էր Տիրոսը (Թիւրի) Անիոն գետի ափին, ուր ստէպ կը յաճախէին Հոռմայեցի մեծամեծները. դեռ այսօր ալ իր զարմանալի դիրքովն և հին յիշատակաւ ըսններովը կը հիացնէ տեսողներուն միտքը:

Լատիոնի կից էին Սարխնացոց և Մարսացոց երկիրները, անտառախիտ՝ բայց առատաբեր էր գինիներով և ձիթապտուղներով: Հոռմայեցոց դէմ մղած պատերազմներով երեւելի էին փոքրէք և կրօնատուերիոն քաղաքները, ինչպէս նաև Կոռէս՝ Սարխնացոց թագաւորներուն հին մայրաքաղաքը, Ռիկի, և Ալիոնսոն՝ Ֆուլինոյ լճակին վրայ:

— Գ. Կամպանիա (Կիրքա տի յաւորոյ), կը գտնուէր Լատիոնի հարաւային կողմը և կը ձևացնէր Տիրոնեան ծովուն երկայնութեամբ նեղ ջրջանակ մը: Հողին հրաշալի բարեբերութիւնը՝ ընդարձակ պարտէզի մը վերածած էր այս երկիրը. ցորենը, գինին ու ձէթն առատ և ընտիր են, որոնց նման դժուար է ուրիշ տեղ գտնել: Գլխաւոր քաղաքներն էին Կոռմա, երբեմն արևմտեան Միջերկրականի մեծատուն շահաստաններէն մէկը, Նէապոլիս (Նափոլի), Պոտեոլիս, բոլորն ալ յունական քաղաքներ. ետրուրական էին Նոյս և Կապոա՝ նշանաւոր իր հարստութեամբ և պերճանքով: Վոլսկացոց քաղաքներն էին Հերկուլանոն, Պոսկաս և Ստաբիա (Գաղղիյաւսի), որ Քրիստոսէ 79 տարի ետքը Վեսուվ հրաբուխի լեռան լաւայովն ու մոխրովը ծածկուելու էին և 1755 տարին ի վեր կը փորեն ու կը բանան, կենդանի թանգարաններ ձևացնելով:

— Դ. Ռաբրիա, Ետրուրիայի և Ալբիականի միջև. հիւսիսէն ու հարաւէն զինքը կը կտրեն Ապենինեանց մեծ շղթան. Հովիտներն՝ ոռոգուած Ռուբիկոն, Մետուրոն և Սենա գետակներէն ու ծովագերեհներէն՝ հարուստ բուսականութիւն մ'ունին: Ռաբրացիները, — որ երկրի նախկին բնակիչները Պեղասգեանները վռնտելով

հաստատուելու էին հոս, — դուրս վանուեցան Սենոնեան Գաղղիացիներէն: Երեւելի քաղաքներն են հին շահաստան Արիմոնոն (Ռիմինի), Պիսարոն (Պեզարո), Փուսոն՝ Փոքրտոնէ՝ հոյակապ տաճարով, Սպոնտիոն, Իմտերուանա (Հայրենիք Տակիտոս պատմագրին), Իգուիոն՝ ուր կան նոյն մեհենին երեւելի աւերակները, և որուն կամարներուն տակ գտնուեցան Եւգուրեան եօթը պղնձի տախտակները՝ ետրուրացի արձանագրերով, Մեուսիա (Պեվանեայ), Ամիւրիա (Ամելիա), Սենա Գաղղիական (Սենեկայիա):

— Ե. Պիկենոն՝ ընդմէջ Ումբրիոյ և Սարխնացոց երկրին. Ապենինեան լեռները զինքը կը կտրեն իր արևմտեան մասին մէջ, որոնց բարձրութիւնը ծածկուած են Կլէնիի անտառներով: Ալբիականի հզօրքը գտնուող գաւառները բերրի են: Երեւելի քաղաքներն են Ակոնա՝ գաղթականութիւն Սիրակուսացոց (394) և երեւելի՝ գունագեղ ծիրաններու արուեստանոցներով ու վաճառքներու շահաստաններով, Նոմաւա, Ասկոյոն և Ատրիա:

— Զ. Սամնիոն՝ արևմուտքէն սահմանուներ Լատիոնն ու Կամպանիան և արեւելքէն Ալբիական ծովը. այս նահանգն ամբողջապէս ծածկուած է ծառախիտ անտառներով: Հոս կը բնակէին այլ և այլ Սարսինեան ցեղեր, որոնց անուանի քաղաքներն էին Պիկենա՝ Վետրինացոց քաղաք, Տեստոն՝ դղեակ Մարուկինացոց, Կորիփիկոն, որ Հոռմի դէմ կազմուած պատերազմներու ժամանակ կոչուեցաւ Խոսալիկա, վասն զի սահմանուած էր ժողովատեղի ըլլալ զաշնակցութեան ծերակուսին և Խոսալիոյ գլխաւոր քաղաք, Ռոյմոն (Ուլիդիոսի հայրենիք), Բենեվենտոն: Սամնիացիները երկար ու կատաղի կռիւներ մղեցին Հոռմայեցոց դէմ՝ մինչև որ ասոնք նուաճեցին այս պատերազմասէր ազգը, անոր մէկ մասը բնաջինջ ընելով:

Իտալիոյ հարաւային մասը, — որ իր ծովեզերներուն վրայ հաստատուած յունական գաղութներուն համար՝ Մեծն Յունաստան կը կոչուէր, — բոլորովին առանձնայատուկ երկիր մ'էր: Կը տարածուէր Փրենտոյէն եւ Սիլարոսէն մինչև Յոնիական եւ Սիկուլեան ծովերը, բաժնուելով չորս նահանգներու:

— ա. Ապոլիա կը պարունակէր Հարաւային Իտալիոյ ամենէն նշանաւոր դաշտաժայրը, լեցուն անտառներով, որոնց մէջ կը բնակէին վարազներու եւ գայլերու երամակներ: Կը տարածուէր Փրենտոյ գետէն մինչև Յապիգիոնի հրուանդանը եւ կը բաժնուէր Աւփիդոս (Օֆանդոյ) գետով երկու մասի. Դաւիա՝ հիւսիսային կողմը, լեցուն նեղ ջրանցքներով եւ ճարակաշատ վայրերով (ասոր համար նշանաւոր էին ապուլիական եզները), Պենտիտիս՝ հարաւային կողմն եւ ծածկուած այգեստաններով: Տեղւոյս բնակիչներն էին պեղասագի, հելլենագի եւ հին իտալացի ցեղերէն խառնուած ժողովուրդ մը՝ որու զխաւոր քաղաքներն էին՝ Լուկերիա, Կաննե, Վենուսիա (հայրենիք Ուրատիոսի), Ասկոպոն Ապոլոսն (Ասքոյի), Կանուսա, եւ Պարի:

— բ. Կալարիա (Մեուսպիա)՝ Տարենտոնի ծոցին ու Ալբրիականի մէջտեղ թեւրակղզեակ մը՝ որ հիմա կը կոչուի Ուրանդի երկիր: Ամենէն աւելի երեւի քաղաքներն էին՝ Բրունդուսիոն (Պրիւստիոյ)՝ նաւամուտի դէպ ի Դիքարիոն (Գարացցոյ), Տարենտոն, Մեծ Յունաստանի ամենէն հոյակապ քաղաքը:

— գ. Լուկանիա՝ Տիւռնեան ծովուն եւ Տարենտոնեան ծոցին միջև. անուանի քաղաքներն էին՝ Պեստոն կամ Պոսիդոնիա, Միլարիա, Վելիա (Ելիա), Հերակլեա, Բուրոն ալ յունական գաղութներ:

— դ. Ռոտտոն, Լուկանիոյ հարաւային կողմը, Տիւռնեան եւ Յոնիական ծովերուն մէջտեղ: Կրոտոնե, Կոսենտե (Դոզենցա), Հեզիոն (Ռեձէիոյ), Լոկրիս (Պրացցանոյ) հին քաղաքներ էին:

Յունական այս ծովեզերեայ ծաղկած եւ փարթամ քաղաքները շուտով ինկան հզօր, բիրտ ու պատերազմող ազգերու տիրապետութեան տակ, մինչև որ ասոնց ալ տերելով Հռոմայեցիները, հին քաղաքներէն մարդաթափ եղած այդ քաղաքներու մէջ նոր գաղթականներ հաստատեցին: Պեստոնի մեհեանին մէջ գտնուած հոյակապ շէնքերու աւերակ սիւները, դուռներն եւ որմերը, կոխուած գեղեցիկ դրամներն ու բանուած անօթները, դեռ վկայ են այն ժամանակուան յունական գաղթականութեանց մեծաշուք փառաւորութեան, մեծութեան եւ քաղաքակրթութեան:

Աշխարհագրականօրէն Իւլլաիոյ կը վերաբերին Սիկիլիա, Սարտինիա եւ Գորսիգա երեք մեծ կղզիները, որոնց կը ձևացնեն կղզային իտալիան: Հռոմայեցիները սակայն այս երեք մեծ կղզիները չնկատեցին երբէք իբրեւ մասն իտալիոյ, այլ պարզապէս իբր աշխարհակալուած նահանգներ:

— ա. Սիկիլիա, բաժնուած իտալիայէն Մեսսինայի նեղուցով, հազդին եռանկիւն մը կը կազմէ, որու համար կոչուեցաւ Տրինակրիա (Երեք ծագեան): Իր երեք զբաղաւոր հրուանդանները կը կոչուին Լիլիթիոն, արևմտեան դին, Փարոս, հիւսիս — արևելեան կողմը, Բասսարոյ, հարաւ — արևելեան կողմը: Արևելեան ափին վրայ կը գտնուի Ետուս (3313 մեղր), Եւրոպիոյ ամենէն մեծ հրաբուխը: Հռոմայեցւոց ժամանակ Սիկիլիա այնչափ արգաւանդահոյ էր՝ որ կոչուեցաւ «Շտմարան իտալիոյ»: Նշանաւոր քաղաքները, բոլորն ալ գրեթէ ծովեզերներու վրայ կառուցուած, օտարազգի գաղութներէ հիմնուած էին (Փիւնիկիցիներէ եւ Յոյներէ): Հիւսիսային ափին վրայ՝ Պանորմոն (Բալերմոյ), Հիւմբո (Դիւրմիկի) եւ Տիւրուարիա (Դիւստարոյ). արևելեան եզերքին վրայ՝ Մեսսինա, Դարոմինա, Գաղանիա եւ Սիլակոսս՝ ամենէն նշանաւորը. հարաւային ափին վրայ՝ Գեղա (Դիքրա Լոուպս, որ է՝ նոր երկիր),

Ակրակահոյ (Ճիրթնետի), նախանձորդ Սիւրակուսայի, և Սելիհուս. արևմտեան եզերքին վրայ՝ Լիլիթեոն (Մարսայա) և Դրեպանոն (Դարասնի)։

Սիկիլիոյ հարաւային կողմը կ'իյնան Մարյա և Կոցցոյ կղզիները, կարևոր իրենց զիրքին համար. արևմտեան դին կան Եվատեան կղզիները, և հիւսիսային կողմը՝ Լիպարիան կղզիները։

— Բ. Սարտեհիա, հին ատեն բաւական արգասաւնդ էր, իսկ հիմայ վատառողջ կլիմայ մ'ունի. կարևոր քաղաքն էր՝ Կալարիո (Գալարի)՝ կարքեղոնացոց զաղթականութիւն, հարաւային եզերքին վրայ։

— Գ. Գորպիզա՝ ընդմէջ Եւրոպիոյ և Գաղղիոյ, բնակիչներն իբրեան ցեղէ էին և համբաւեալ իրենց վայրենի բարքերով. կ'ապրէին իրենց հօտերով, որսորդութեամբ և վայրենի մեղունքու մեղրով։ Յոյները՝ և ապա կարքեղոնացիները զաղթականութիւններ հաստատեցին։ Ալերիա էր զուլաւոր քաղաքը։

Եւրոպիայի ծովափներուն երկայնութեամբ՝ դուրս կը ցցուի Էլպա կղզին, որու երկաթի հարուստ հանքերն արդէն հին ժամանակներէ ի վեր կը շահագործուէին։ Նէապոլսոյ ծոցին մօտերը կան բազմաթիւ կղզիներ, որոնցմէ նշանաւորներն են Խաբիա և Կապրեա (Գաբր)։ այս կղզիներուն գեղեցկութիւնն ու բարեբերութիւնն իրենց կը քաշէին ամէն ամառ Հոմայեցի ազնուականներ, որ այն տեղերը կառուցին բազմաթիւ ամառանոցներ։

ԻՏԱԼԻՈՅ

ԿԼԻՄԱՆ

Գուարձ՝ բայց կարճ, ամառը՝ չոր և կիզիչ, աշունն՝ անձրեային։ Այս կլիման է որ ըրաւ Իտալիան գինիի, իդիի, կիտրոնի, նարնջի, նուռի, պիստակի, բամբակի, շաքարեղէգի երկիր մը։ Նախնիք՝ Իտալիոյ օդին քաղցրութեամբ հրապուրուած՝ կոչեցին զայն «Իրախտ Եւրոպիոյ»։ Հին Իտալացիները գերազանցապէս երկրագործ

ժողովուրդներ եղան, կերակրուելով իրենց հողէն. շատ ուշ ճարտարարուեստի և նաւարկութեան հետ ծանօթացան։ Բացառութիւն կը կազմեն միայն Եւրոպացիներն ու Յոյները, բայց ասոնք ալ արդէն օտար զաղութներ էին։

Իտալիա, հակառակ իր ծովեզերներուն ընդարձակութեան, կտրատուած թերակղզի մը չէ, ինչպէս է Յունաստանը, ուր ծովն ինքնին կը հրաւիրէ ամէն կողմէ մարդիկ իրարու հետ յարաբերութեան մէջ մտնալու։ Բայց ի հարաւային քանի մը ծոցերէն՝ Պաքոն մասը միաձոյլ զանգուած մ'է, ծովեզերեալ մասերուն մէջ գրեթէ ուղղորդի Հեղեղներու ջրատուութենէ յառաջ եկած շարք մ'աւազի գօտիներու, լճակներու և ճահիճներու՝ կը թունաւորեն բնակիչները։ Հոմի և Նէապոլսոյ միջև կը գտնուին Պոնտինեան ճահիճները, և չերմը (malaria) ժողովուրդն կ'արտաքսէ ծովու ափերէն։ Ասկէ զատ՝ իր փոթորիկներով համբաւուած Ալբիական ծովը, և հորիզոնաւոր Տիւռնեան ծովը նախկին փոքր ազգերու նորածին նաւաստիներուն համար գէշ ծովեր էին։

Բայց ասոր հակառակ, Իտալական այս միաձոյլ թերակղզին՝ Միջերկրական ծովն երկու աւազաններու կը բաժնէ. արեւելեան կողմն ունի քաղաքակիրթ աշխարհն և արևմտեան կողմը բարբարոս աշխարհը։ Ինչպէս Յունաստանի մէջ, այսպէս ալ Իտալիոյ լեռնոտ դիրքը նպաստեց անկախ պզտիկ ժողովուրդներու կազմութեանը։ Ասոնց մէջէն սակայն՝ դուրս եկաւ մէկը, որ իմաստուն քաղաքակրթութեամբ, գիւնտարական արժանիքով ու անտեղիտալի տոկոնութեամբ՝ յաջողեցաւ իր հաւասարներուն մէջ գերակշիռ դիրք մը զբաւելլ, զանոնք ընկճել, կազմակերպել և մէկ Իտալիա մը ստեղծել։ Օգուտ քաղելով հին աշխարհի մէջ բռնած իր բաղաւոր դիրքէն, իր տիրապետութիւնն տարածեց երկու աշխարհներուն վրայ։ Այս մէկը Հոմայեցին էր։ Իր պատմութիւնը, — որ տասնեակու դարու տեղութիւն ունի, — ամփոփուած է նախ Հոմի մէջ, տակաւ

առ տակաւ կը դառնայ իտալիոյ պատմութիւնը, և ապա բովանդակ աշխարհի:

ծին» են (կոչուած Արորիցիկացիք — *arorigine*), այսինքն՝ հոն ծագումն առած:

ԳԼՈՒԽ Բ.

ԻՏԱԼԻՈՅ ՀԻՆ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐ

Նախապատմական ժողովուրդներ. — Լիգուրիացիք. — Կրօնքը. — Լիգուրիացւոց բարքեր. — Սիկուլք. — Փոնիզօ-պեղապանք. — Իրերացիք. — Վենետացիք. — Ետրուրացիք. — Ետրուրացւոց կրօնք. — Քրմութիւն. — Ընկերային և քաղաքական կազմ. — Գիտութիւններ և գիտքեր. — Զարտարաբուսութեան և վաճառականութիւն. — Արուեստը. — Ետրուրացւոց անկումը. — Իտալացիները. — Ոսկացիք. — Խաթինք. — Ումբրացիք. — Սարելանք. — Իտալացւոց քաղաքաւորական կազմ. — Լատին քաղաքները. — Կրօնքն և պաշտօնը. — Յօշուէրը. — Յունական ազդեցութիւնը. — Գաղղիացիք վերին իտալիոյ մէջ. — Գաղղիացւոց բարքերը:

Իտալիա՝ կլիմայի
քաղցրութեամբ, հո-
ղին արգասաւնդու-
թեամբ ու աշխար-

հագրական նպաստաւոր դիրքով, ի վաղուց բնակելի դարձած է զանազան ազգերու: Նախապատմական շրջանի մէջ, իտալիա հաստատուող ժողովուրդները վայրենի էին, կ'ապրէին քարանձաւներու և անտառներու մէջ, կերակրուելով վայրի պտուղներով, ու իրենց մերկութիւնը ծածկելով կենդանեաց մորթիքով: Ասոնք մետաղի գործածութիւնը ղեռ չէին ճանչնար, իտալիոյ մէջ նախապատմական ժողովուրդներու գոյութիւնը կը հաստատուի ոչ միայն նորագոյն հնախօսական պեղումներով, այլ նաև յոյն և լատին դասական մատենագիրներով: Ասոնք զուրկ պատմական աղբիւրներէ և յիշատակաւորներէ, և կամ իրենց ունեցածներն ուղի կերպով մեկնելու անկարող, կը համարէին արտառոց գաղափարով մը՝ թէ իտալիոյ նախկին ժողովուրդներն ճերկրա-

Ամենահին գաղթական-
նութիւնը կը համարուի Լիգուրիացոցը, որոնք այն ատեն կը ծածկէին Ետրուրիոյ ամբողջ արեւմտեան ու կեդրոնական մասերը: Հաւանորէն իրերական ծագումէ էին, և նախնարար բաժնուած ցեղի մը նահապետէն, ուսկից սերած են նաև Կեղստերը: Լիգուրիացիք կը բնակէին Վեբին իտալիոյ արեւմտեան կողմը, և շատ քաղաքակրթեալ էին: Իրենց կ'ընծայուի նախապատմական մեծաքարային յուշարձաններու (*monuments mégalithiques*) կառուցումը: Մեծերները կ'անհնարեցնէին կամ կը թաղէին: Քրիստոսէ հազար երեք հարիւր տարի առաջ՝ պղնձէ կը շինէին իրենց զէնքերը, և չորս գար վերջ (900), ծանօթացան նաև երկաթին հետ: Իրենց աւանները — որ լճերու մէջ կը զբոսնուէին — շինուած էին ցիցերու վրայ: Նաւակները ծառի բունէ՛ և ամանները կաւէ կը շինէին, կերպաս կը գործէին ու գետէին պատրաստել պղնձէ փափուկ գործիներ:

Լիգուրիացիք վերին աստի-
ւորուեց
Նէին: Կը կարծէին թէ բուրաւոր ոգիներ բնութիւնը կը ծածկէին: Չիրենք ըրջապատող իրերուն և էակնեւուն մէջ, ինչպէս աղբիւր, ժայռ, ծառ կամ ագռաւ, օձ կամ որ և է կենդանի, իրենց համար երկրի վրայ դադար առած ոգիներ էին, որոնց իւրաքանչիւրն իր տէրութիւնն ունէր և տէր ու պաշտպան էր տեղւոյն: Մինչև հիմայ ղեռ կան իրենց կրօնականգուն սրբարանները, ուր թուրմերն ու ջրմուհիները կատարած ոգիներու բարկութիւնը կ'իջեցնէին, աղէտները կը փարատէին, հիռուէն՝ պատերազմողները՝ կը քաջալերէին, զոհեր կ'ընէին, և յաճախ ալ մարդազոհներ:

կարճահասակ, նի-
 ԼԻԳՈՒՐԻԱՅԻՈՑ հար, բայց ջղուտ մար-
 ԲԱՐՔԵՐԸ ղիկ էին Լիգուրիա-
 ցիք: Տաժանակիր աշ-

խատութեամբ և յարատև մարզանքներով՝
 դնդերային մեծ ուժ տուած էին իրենց
 մարմնոյն, Թաւամուրուս էին, մագերինն
 երկայն և ծածանող, իսկ իրենց զգեստ-
 ները վայրենի կենդանիներու և ոչխար-
 ներու մորթէ հիւսուած: Բարքով պարզ,
 անխոնջ ու ժուժկալ, կը անանէին կաթով,
 բոլորեալ արմատներով և միջգերով: Երե-
 ներու և ընտանի կենդանիներու միսը՝
 իրենց քարուտ երկրին բերքերը կը համա-
 րուէին. իսկ իբր ըսպելի՝ զարիէ տեսակ մը
 զարեջուր ունէին: Բնակարաններն էր փայտէ
 կամ չոր քարէ շինած ողորմելի հիւղեր,
 բայց շատ անգամ գիշերները քարանձաւ-
 ներու մէջ կ'անցընէին: Պատերազմի միջոց
 այնպէս լաւ գիտէին Թաքստոցներու մէջ
 ծածկուիլ, որ աւելի դիւրին էր իրենց
 յաղթելը՝ քան զիրենց գտնելը: Քաջ
 մարտիկ՝ Նշանաւոր հանդիսացան իբր
 պարտաւորներ: Յարձակման պահուն թըշ-
 նամիին վրայ երկիւղ ազդելու համար՝
 սաստիկ սուր աղաղակներ կ'արձկէին:
 Յանդուգն նաւաստիներ՝ անձնատուր եղած
 իրենց ողորմելի նաւակներուն՝ ստէպ ծռ-
 վահէնութեամբ ու նաւարկութեամբ կը
 պարապէին, և իրենց աներկիւղ արշա-
 ւանքներով կը յառաջանային մինչև «Հե-
 րակղէսի սիւնները»:

Լիգուրացի կիները շատ յարգ կը վա-
 յելէին. մասնաւոր հեղինակութեամբ մը
 վարամուխ կ'ըլլային թէ՛ քաղաքական վէ-
 ճերու և թէ՛ դիւանագիտական խնդիրնե-
 րու մէջ, իրենց հոգեկու կազմուածքով՝
 կը մասնակցէին ծանր աշխատութեանց:
 Յաճախ զաւակներն կը ծնանէին բաց դաշտի
 մէջ և աշխատութեան ժամանակ: Այդ պա-
 րագային նորածինը կ'ընկղմէին մերձաւոր
 աղբիւրի մը ջուրերուն մէջ, և իրենց վերս-
 տին ձեռք կ'առնէին ընդհատուած աշխա-
 տանքը: Կիներն ունէին մարդիկներու կո-
 րովն ու քաջութիւնը, իսկ մարդիկ՝ վայրե-
 նի կենդանիներուն կատաղի քաջութիւնը:

Հնագոյն գաղութներէն էին
 ՍԻԿՈՒԼՔ նաև Սիկուր, ծագումով պե-
 դասգեան, և ճիւղ մը լատին
 ցեղին: Ասոնք ի սկզբան բնակեցան ստո-
 րին Տիբերիսի՝ երկու ափերուն վրայ, և
 յետոյ մղուելով նորեկ գաղթականներէ՝ ու
 զանազան անգամներ տեղափոխուելով՝ ան-
 ցան վերջապէս այն կղզին (իբր 1000
 Ք. ա.), զոր իրենց անունով կոչեցին Սի-
 կիլիա: Հոս արդէն կը գտնուէին Սիկա-
 նացիք, որ արդէ քննադատներուն համե-
 մատ՝ ճիւղ մ'էին իբերական ցեղին:

Նախապատմական
 ԳՈՒՆԳՈ- շրջանին՝ Փոհլզո-Պե-
 ՊԵՂԱՍԳԵԱՆՔ դասգեանք, մերձաւոր
 ազգական Հելլեններուն,
 Փոքր Ասիայէն Եւրոպա անցնելով՝ հաս-
 տատուեցան Յունաստան, և անկէ ալ
 իտալիա տարածուեցան (2200 Ք. ա.):
 Իրենց զօրութեան կեդրոնն էր Կրսն Սու-
 սոյ (Մեծ Քար) երկիրը: Ասկէ հետզհետէ
 տարածուեցան մերջին մասերուն մէջ,
 գրաւելով և ամբարջնելով քաղաքներ ու
 դղեակներ, որոնց պարիսպները դեռ կը
 մնան մինչև այսօր, իբր հոյակապ աւե-
 րակներ: Այս շինուածքները՝ զորս նախ-
 նիքը Կիկլոպներէ (առասպելական միա-
 կանի հսկաներէ) շինուած կը համարէին՝
 Յունաստանի մէջ եղածներուն հետքերը կը
 կրեն: Փոհլզո-Պեղասգեանք իտալիոյ մէջ
 հիմնեցին բազմաթիւ և մեծ քաղաքներ.
 ոմանք բնութենէ ամբողջած բարձրութիւն-
 ներու վրայ և ոմանք ալ գետերու. կամ
 ծովեզերներու վրայ շինուած: Նշանաւոր
 էին՝ Սպլինա՝ Բոյի վրայ, և Ռաւեննա.
 երկուքն ալ մեծակառոյց իրենց վաճառա-
 կանութեամբ. Կորտոնէ՝ Տրասիմեն լճի
 մօտ, Փաղերիա, Տիպուր և Փեդինա. բո-
 լորն ալ կառուցուած այն վայրերուն բո-
 լորտիքը, ուր յետոյ բարձրացաւ Հռոմ
 քաղաքը: Փոհլզո-Պեղասգեանց տիրապե-
 տութիւնն իտալիոյ մէջ երկար կեանք
 չունեցաւ: Հալածուած նախկին բնակիչ-
 ներէն՝ անոնք մղուեցան դէպ ի ծով, մաս-
 մ'ալ վերադարձան իրենց բնագաւառն և

մեծ մաս մ'ալ անցան դէպ ի իրերիս
(Սպանիա):

Իրիստոսէ իբր 1200 տարի
առաջ՝ անծանօթ սերունդէ

ազգ մը՝ իրերացիք կու-
չուած՝, Ալպեան լեռներէն մտան իտա-
լիա. տակաւ առ տակաւ տէր զարձան
Աղբիւրկանի արեւելեան ամբողջ զառ ի
Թափին: Յառաջացան մինչև իսկ հարաւ-
այսին իտալիա և Սիկիլիա, ուր Պեղաս-
գեանց թէկ մասը հալածելով դէպ ի Ալպե-
նինեանց արեւմտեան զառ ի Թափը, միւս
մասն ենթարկեցին իրենց լուծին: Թէև
Ալպենինեան լեռներն այս երկու ցեղերուն
սահմանազրուիներն եղան, սակայն իրե-
րացիք անցան այդ լեռներէն ու տարա-

ծուեցան Ետրուրիա և Կամպանիա, իտա-
լիոյ մեծագոյն մասին մէջ այս երկու ցե-
ղերն իրարու հետ ծուլուելով, մեծ ժողո-
վուրդ մը կազմեցին:

Շար.

Հ. Ս. ՏԵՐ-ՄՈՎՍԵՍԵԱՆ

1. Հազար ու մէկ ենթադրութիւն եղած է իրերացւոց
ծագման մասին, որոնցմէ և ո՛չ մէկը կրցած է լուծել
ստեղծուածը: Ոմանք կը կարծեն թէ Կովկասէն եկած
ըլլան, ուրիշներ կ'ենթադրեն որ Ափրիկէէն զաղթած
են Եւրոպա: Յաջորդաբար համարեցան՝ թէ իրերացիք
արեւական, սեմական և ասիական ծագումէ են: Փորձեր
եղան զանոնք նոյնացնել կեդեբուր հետ: Արդի զետեւ-
կաններէն ոմանք, Նկատի առնելով իրերացւոց զիբքը
ծայրագոյն Արեւմուտքի մէջ, աշխատեցան ապացուցանել
թէ՝ Ամերիկացիներէ սերած են անոնք, զաղթած Եւրոպա
ստապելական շրջանին միջոց, երբ զեռ Ատլանտեան
երկիրը (հիմայ ծով) իրարու կը կապէր երկու ցամաք-
ները:

Լ Ա Յ Ո Ւ Ն Ա Ղ Օ Թ Ք Ը

Բարձրեալ Աստուած. անհրպելի բարձունքներուդ քովն հասնի,
իմ եղկելի կոտրած ճնարիս աղէխորով թըրթռուցներ:

Տես ի՞նչ եղաւ քու ցանկալի Եղեմային բուրաստանդ.
Լըսէ՛ սիրով՝ հազարաւոր անմեղներու գոչիւնին:

Խաղողներու կըթուելուն պէս, թըշնամիք զմեզ քաղեցին,
Հընձաններու մէջ նետուեցանք, մեր արեամբ տալ քեզ զինի:

Տես սա բաժակն, դեռ կը մըխայ. հայուն արիւնն նոր քամուած՝
Լլւա՛յ շոգի, ըլլա՛յ թող ամպ, բերէ պարարտ անձրևներ:

Ճընճըղկիկներն իսկ հագուեցան իրենց ջերմին փետուրներն,
Մինչդեռ աւաղ, մենք ցուրտներէն կը կափկափենք յարատեւ:

Դըթա՛, ով մեծ Տէր Եհովա՛, նըփրական քու հօտիդ,
Եւ օրհնէնքի բիւր ջըրվէմներ՝ վայրահոսին գոգերէդ:

Ա՛խ, երբ պիտի, Ամենակա՛լ, Քու բազուկըդ զօրաւոր
Պիտի կանգնէ զմեզ այս դիրքէն, ու ջըլատիչ անկումէն:

Ա՛յլ մեր սըրտէն, մեր աչքերէն՝ քամուեցան դառն արցունքներ,
Յամբեցաւ սիրտն, Թառամեցան մեր զգացումներ յուսալից:

Այս ծերութեանս օրերուն մէջ, միակ իմ յոյսը դուն ես,
Արդարութիւնդ յաղթանակէ՛ թըշնամոյն վատ գործերուն: